

פרשת בראשית

ד"ר ברכי אליצור

חטאי מוסר וכפירה מאדם ועד המבול

א. מקומה של שירת למך

הפרשה הראשונה של ספר בראשית עוסקת באירועים קוסמופוליטיים: בריאה, תולדות האנושות, היררכיית הטבע ("וכבשה ורדו בדגת הים..."), יחסי האדם ובוראו (גן עדן, שכר ועונש), זוגיות ("לא טוב היות האדם לבדו"), המוות ("עד שובך אל האדמה"), השגחת ה' ("קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה") ותוחלת החיים ("והיו ימיו מאה ועשרים שנה"). הלקח שניתן להפיק מהסיפורים הנזכרים בה מהווים את תשתית היסוד של הנהגת העולם. פרשת נח עוסקת אף היא באירוע קוסמי, שהשפעתו חרגה מעבר לגבולות המין האנושי, ושעיצב מחדש את יחסי האל-האדם והטבע.

אם כן, אירועי פרשות בראשית ונח מקפלים בתוכם מאות של שנים שהשפיעו על הבריאה כולה. תוכני הפרשות ומיקומם כהקדמה לתולדות הנבחרים, שיתחילו עם קריאת "לך לך" של ה' לאברם, מוסברים היטב בהקדמת רבינו בחיי (בן אשר אבן חלואה) לתורה:

"ועל כן חייבה החכמה שתתחיל התורה בחדוש העולם להגיד לעמו כח מעשיו, ומפני שכל שרשי האמונה נסמכים ונשענים על אמונת החדוש, כי החדוש מופת על ההשגחה וההשגחה מופת על גודל הנבואה ועל אמתת עונש ושכר, וכל העקרים הגדולים האלה מתבארים מן הפרשה הזאת, הודיענו תחלה כי העולם מחודש, נברא יש מאין, אחר שהיה ראשיתו תהו ובהו, ברא כל הנמצאים בששה ימים, ובששי ברא אדם והשגיח עליו בג' ענינים: בבריאה וביצירה ובעשיה, וצוה עליו במצות עשה ובמצות לא תעשה, וכל זה עדות ומופת גמור על ההשגחה ועל הנבואה, כי ידבר ה' את האדם ויצוה עליו לעשות מה שירצנו, וימנע ממנו מה שירחיקנו. ועם זה נתבאר השכר והעונש לצדיק ולרשע, נתבאר השכר, שהניחו בגן עדן בהיותו זכאי, באמרו (בראשית ב', ט"ו) "ויניחיהו בגן עדן", ונתבאר העונש, בחטאו שגרש אותו משם, הוא שנאמר (שם ג', כ"ד) "ויגרש את האדם", וגם נתבאר העונש לקין על הרציחה, והשכר לחנוך שהתהלך עם האלהים, גם עונש אנשי דור המבול על מעשה הזנות, והוא שהביא עליהם המבול, והשכר לנח הצדיק אשר מצא חן בעיני ה' וניצל. הא למדת שכל העקרים העצומים האלה נמשכים מאמונת חדוש העולם, וכל התורה כלה מיסודת ובנויה עליהם, וכל אחד ואחד מחייב את חברו: חדוש העולם מחייב ההשגחה, וההשגחה מחייבת העונש והשכר, ומחייבת את הנבואה, ומתוך הנבואה תבא התורה, ואם כן מוכרח היה להתחיל התורה בחדוש העולם"

יסודות האמונה של פרשות אלו מהווים, אם כן, תנאי הכרחי להבנת תהליך היווצרות העם. מבחירתם של היחידים, שהאמינו ביסודות האמונה והלכו לאורם, להורשת הבחירה לצאצאיהם, שיסודות אלו היו נר לרגלם. על רקע כובד משמעותן של הפרשיות, בולט בחריגותו סיפורו של למך ושתי נשותיו. משפחת למך תרמה לעולם

את תרבות הנוודות ("אבי ישב אהל ומקנה") את מנעמי המוזיקה ("אבי כל תפש כנור ועוגב"), ואת אומנות המתכת (לטש כל חרש נחשת וברזל"). פרטים אלו אכן משתלבים היטב עם תיאור יסודות הבריאה ופיתוחה, אך המידע האגבי שמספר הכתוב על שירת למך לנשותיו נראה כתלוש מיסודות אלו:

"וַיֹּאמֶר לְמֶכֶךְ לְנִשְׁיוֹ עֲדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נָשִׁי לְמֶכֶךְ
הָאֵזְנָה אֲמַרְתִּי כִּי אִישׁ הָרְגַתִּי לְפִצְעִי וְיִלְד לְחִבְרַתִּי:
כִּי שְׁבַעְתִּים יָקָם קַיִן וְלְמֶכֶךְ שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה"
(בראשית ד', כ"ג-כ"ד)

פרשנים בכל הדורות ניסו לבאר את פשר השירה, ונחלקו בשאלה אם מדובר בשיר התנצלות על הריגה שבצע למך, או שמא מדובר בשירת התפארות על רצח מכון.

המחלוקת הפרשנית סובבת סביב שלוש השאלות הבאות:

1. האם המילים "שמען... האזנה..." נאמרות באינטונציה מתנשאת או בלשון תחנונים? כך, המלבי"ם אוחז באפשרות הראשונה, ואילו מרש"י נראה כאפשרות השנייה:

"שמען קולי: ואל תמרו את פי, כי איש אחד ועשה לי פצע והרגתי אותו ובעת ההרג נתן בי חבורה – שהיא קלה מפצע – והרגתי גם את ילדו, ולא היה מי שיקום כנגדי ויבקש דמם מידי, כי אין משפט נגדי בארץ, כי זרועי רמה" (מלבי"ם שם)
"שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו"
(רש"י ד"ה שמען קולי)

2. מהו מעמדם התחבירי של דברי למך: "כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי" – האם למך מדווח על מעשה שעשה, או שהוא אומרם בתמיהה? כך, אחת מהאפשרויות שמציג רס"ג היא האפשרות הראשונה, ואילו רש"י מפרש כדרך השנייה:

"כאשר נפרש "כי איש הרגתי" בהחלט (=בחיוב), נאמר: אם יי הרג ההורג את קין, יוקח ממנו נקמה גדולה – אף כי קין בעצמו הרג – ולמך שהרג איש וילד, מכל שכן שייקחו ממנו נקמה בעבורם יותר ויותר, ובייחוד מפני שהילד אין לו חטא כלל"
(רס"ג, ספר הגלוי קע"ד)

"והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו" (רש"י שם)

3. האם המילים "כי שבעתיים יוקם..." עוסקות בהשוואת עונשו של קין לענשו של למך, או שהן מתארות את הנקמה של מי שיעיז לפגוע בהם? רש"י מפרש כאפשרות הראשונה, ואילו המלבי"ם מציין את הכיוון השני:

"ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה?" (רש"י שם)
"ואם תאמר, שאענש דיני שמים, אז אשיב כי אם קין שהיה הרוצח הראשון, בכל זאת אמר ה' שמי שיהרוג אותו ינקם על אחת

"ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע: אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' א-להיך ללכת בדרכיו ולשמור מצוותיו. – הטוב הוא אהבת ה' ושמירת מצוותיו והרע הוא אי ציות לדבריו. האדם הראשון ילמד זאת בקבלו מצווה ראשונה. אם לא ישמע לה ידע מהו הרע אשר בו בחר וידע מה בינו לבין הטוב אשר היה חלקו לו שמע בקול המצוה. העץ הוא אבן בוחן בין טוב לרע בין מותר לאסור, בין חיים למות. והרי זה בלתי תלוי בתוכנה של המצווה, אדרבה, הרי בזאת יבחן האדם אם לא יהיה מושפע משיקולים מעשיים בתועלתיותה של המצווה, אם יכוון רצונו רק לשמוע בקול נותן המצווה. והרי המצווה ניתנה לו, שלא יהא אדם חושב שהוא א-לוה, אלא ידע שאדון ומצווה עליו, ופרי העץ לא היה מזיק ולא היה בו סם מוות, אדרבה, היה טוב למאכל" (בנו יעקב, תרגומה של נחמה ליבוביץ)

מעלתו של עובד ה' הינה הציות למצוות ה' מתוך הכרה בגודלו של המצווה. חטאו של אדם היה בחבלה בטהרה של עבודת ה' בקרב האנושות כולה. עד לחטא האכילה מעץ הדעת טוב ורע, המניע של ציות למצווה היה מתוך כפיפות למצווה, ואילו לאחר החטא נוסף שיקול של יראת העונש. האדם מבטא, אם כן, ערעור מסוים באמונה התמימה בהגיון של הציווי מתוקף מקורו הא-להי, כשטעמו אינו נהיר למצווים.

2. חטא קין

כמובן, מעשה של רצח הוא בראש וראשונה עוול מוסרי חמור. אולם, נראה שכדי להבין את סיבת הרצח של הבל אין להסתפק במניע הקנאה הנראה כחסר פרופורציה אל מול חומרת המעשה. מי שמצביע על מניע דתי למעשה הרצח הוא המשורר האנגלי ביירון במחזה 'קין'². המחזה מתאר שיח בין קין ללוציפר, אדון הרוחות, על א-לוהות ושלטה. וכך הוא מתאר את תגובת קין למראה גופתו של הבל:

"אֵיךְ אֶנְכִי לְבַדִּי! אֵיךְ הֶבֶל? אֵיךְ קֵין?
הֵיטֵב כִּי אֶנְכִי אֶתּוֹ – ? הוּא אָחִי, קוֹם, הַקִּיץָה! –
מָה אַתָּה שׁוֹכֵב בָּזָה עַל-פְּנֵי יֶרֶק הָאֲדָמָה?
וְעַתָּה לֹא עֵת שְׁנָה: – מָה כָּכָה לְבִינִי פְּנִידָה?
מָה אֶפֹּא זֶה, הָאֲמֵנִם – עוֹד בָּקֵר מְלֹאֵת חַיִּים!
הֶבֶל! רְאֵה בְקִשְׁתֶּיךָ, אֵל תְּרַבֶּה תְהַתֵּל עוֹד בֵּי!
הֵן אַתָּה בְּחַמָּה הַכִּיתִי, וְאוֹלָם לֹא עַד לְהַשְׁחִית.
אֵף אֲמֵנִם גַּם אַתָּה מְדוּעַ הֵייתָ מְתַקוֹמֵם אֵלֵי?
רַק הַתְּלִים אֶפֹּא עִמָּךְ; לְהַחְרִידֵנִי אַתָּה אוֹמֵר: –
הֵן אֲמֵנִם הַכִּיתִי אֶתְךָ – וְאוֹלָם רַק מָכָה אָחֶת.
הַתְּנוּדָד נָא אֶפֹּא – הַתְּנוּדָד – רַק נוֹד הַתְּנוּדָד
אֶפֹּא!
כֵּן אֲמַנָּה – טוֹב אֶפֹּא, טוֹב! – כִּי נִשְׁמָה עוֹד
בְּאַפְךָ!
פָּחַח נָא בִי אֶפֹּא בְּפִידִי! הוּי אֶ-לֵהִים! אֶ-לֵהִים!"

ביירון מתאר את קין כמי שמופתע וחרד מתוצאות הפגיעה בהבל, שכלל לא עלו על דעתו. קין הוא הראשון העומד נוכח פני המוות, ואינו משלים עם המציאות הבלתי הפיכה. כיצד יש להסביר את ההלם האוחז את קין לנוכח מעשה שבצעו במו ידיו?

שבע, כל שכן למך, שהוא תקיף יותר מקין הוא מושל ממשל רב, מי שיהרגו ינקם פי שבעים ושבע, כי בניו ועבדיו יקחו נקמתו" (מלבי"ם שם)

בעלי השיטה המסנגרת, לפיה מצוי למך בתהליך של חרטה על מעשה שנעשה על ידו ומבקש חנינה על העונש הצפוי לו, מחריפים את קושי המצאותו של הסיפור בליבן של פרשיות החטא – קין מלפניו, וחטאי בני האלהים ודור המבול מאחוריו. בהתאם לכך, הפרשנים המייחסים ללמך חטא של רצח והתפארות על רצח זה (מתוך מחשבה שנקמת א-להים לא תחול עליו), מתאימים יותר לביאור רצף הסיפורים.

אולם, עדיין יש להבין מהו מקומו של סיפור משפחתי מצומצם זה, בתוך תיאורי חטאי בני אדם שהיו בעלי השפעה על האנושות כולה (קין, בני האלהים ודור המבול). לאור זאת, ברצוני להציע קו מנחה לניתוח פרשיות החטא של סיפורי בראשית ונח, שאף יבהיר את סיבת הבחירה באברם כראשון שושלת הנבחרים שהעביר את הבחירה לזרעו.

משה דוד קסטו מסביר את עונש המבול כשבירה של המשוואה המעוותת שהייתה בדורות הראשית, לפיה התפתחות הציוויליזציה הובילה להידרדרות מוסרית. המבול נועד לבניית עולם חדש בו ההתפתחות התרבותית תקדם את ערכי המוסר:

"לאחר שהזכירה (התורה) החידושים שחדש קין ובניו בתרבות האנושית, מביאה היא את שירו של למך, המוכיח שעל יד ההתקדמות החומרית לא הייתה מורגשת התקדמות מוסרית. החמס היה שורר ובמעשי החמס היו אותם הדורות מתפארים, דווקא המידות המגוננות השנואות בעיני ה' היו נחשבות למעלה בעיני בני אדם. במצב שכזה לא היה אפשר ששופט כל הארץ לא יעשה משפט. כל ההישגים בתרבות החומרית אינם שווים כלום בלי המידות הטובות בדרכי המוסר" ("מאדם עד נח" עמוד 130)

מדברי קסטו עולה, אם כן, שמכלול הסיפורים מאדם הראשון ועד נח מתארים רצף של חטאי מוסר ההולכים ונעשים חמורים יותר בכל דור, עד לחורבן הבריאה שהביא המבול. המבול שם קץ לכל הקידמה, והשתית אותה מחדש על אדני מוסר שהוכתבו לאנושות לאחר היציאה מהתיבה. ואכן, הביטוי הגלוי של חטאי קין, בני האלהים ודור המבול הינו מוסרי. אולם, לצד העוולות המוסריות המחמירות ברצוני להוכיח כי ההידרדרות איננה מסתכמת בתחום החברתי. למעשה, בניתוח עמוק יותר של הארועים ניתן ללמוד על היבט דתי הנלווה לכל אחד ממעשי החוטאים שמאדם ועד נח. נסקור אם כן את חטאי האנושות הקדומה, ונבחן אותם מבחינת ביטויי הכפירה שעמדו ביסוד החטא¹.

ב. החטאים השונים

1. חטא האכילה מעץ הדעת

בסיפור גן עדן האיש והאשה הינם תושבי העולם היחידים, ולפיכך קשה למצוא חטא מוסרי בעוון האכילה. את ההיבט הדתי של החטא ניתן לזהות, כפי שמיטיב לבטא הפרשן בנו יעקב:

² הלורד ביירון הינו מגדולי משוררי הרומנטיקה האנגליים. חי בשנים 1788 – 1825. המחזה 'קין' (מובא כאן בתרגומו של דוד פרישמן) נכתב בשנת 1821.

¹ את הניתוח של מהות חטא בני האלהים נשאיר להזדמנות אחרת.

רלב"ג מצייר את למך כמי שמזלזל בפורענות שעתידה להינתן בעתיד, ומערער על סיכויי התגשמותה. אולם נראה כי נוסח המילים המיוחסות ללמך, מצפינות מסר נוסף המלמד על מניעי מעשיו ושירתו. המסגרת הסיפורית של מעשה למך ודבריו אל נשותיו, מקיימים אלוזיה לשירת הפרידה של משה מהעם, ולתוכחה חסרת התקדים של ישעיהו. מהם המסרים שניסה הכתוב להביע באלוזיות אלו?

בראשית ד', כ"ב-כ"ו	דברים ל"ב, א'-ו'	ישעיהו א', ג'-ו'
"וַיֵּצֵא גַם הוּא לְדָה אֶת תּוּבֵל קִינָן לְטֵשׁ כָּל חַרְשׁ נַחֲשֵׁת וּבְרָזַל וְאַחֲוֹת תּוּבֵל קִינָן נִעְמָה: וַיֹּאמֶר לְמֶךְ לְנָשָׁיו עֲדָה וַיֵּצֵא שְׂמֹנָן קוֹלֵי נָשִׁי לְמֶךְ הַאֲזֵנָה אֲמַרְתִּי כִּי אִישׁ הֲרֵגְתִּי וַיֵּלֶד לְפִצְעֵי לְחַבְרָתִי: כִּי שְׁבַעֲתִים יִקָּם קִינָן וְלְמֶךְ שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה...: וְלִשְׁתִּי גַם הוּא יֵלֵד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲנוּשׁ אֶז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה' "	"הָאֲזֵינוּ הַשְּׁמַיִם וְאֲדַבְרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַרְי פִּי: יַעֲרֹף כַּמָּטָר לְקַחֵי תִזְלַל כְּפֶטֶל אֲמַרְתִּי כְּשַׁעִירִים עָלַי דָּשָׂא וְכַרְבִּיבִים עָלַי עֲשׂוּב: כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הִבּוּ גְדֹל לֹאֲלֵהֵינוּ: שַׁחַת לוֹ לֹא בָנִיו מוּמָם דוֹר עֲקֹשׁ יִפְתַּלְתַּל: הַל־ה' תִּגְמְלוּ זֹאת עִם נְבֹל וְלֹא חֶכֶם הִלּוּא הוּא אֲבִיד קִנָּה הוּא עֲשׂוּד וְיִכְנַנְךָ "	"שְׁמַעוּ שְׁמַיִם וְהָאֲזֵינוּ אָרֶץ כִּי ה' דָּבַר בְּנִים גְּדֹלְתִי וְרוֹמְמֹתִי וְהֵם פְּשַׁעוּ בִי: הוּי גוֹי חֲטָא עִם כְּבֹד עוֹן זָרַע מְרַעִים בְּנִים מְשַׁחֲתִים עֲזָבוּ אֶת ה' נֶאֱצַו אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נִזְרוּ אַחֲוֹר: עַל מָה תִּכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל רֹאשׁ לְחַלֵּי וְכָל לֶבָב דָּוִי: מִכָּפַף רִגְלָךְ וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מֵתָם פְּצַע וְחַבְרָתָהּ יִמְכָּה טְרִיָּה לֹא זָרוּ וְלֹא חֲבָשׁוּ וְלֹא רִכְכָּה בְּשִׁמְךָ "

משה וישעיהו מוכיחים את העם על כפיות טובה וחוסר הכרת טובה לה' על מעשיו כלפי בני האדם. משה מדבר על בגידה באל-ל וסגידה לאלהי נכר, ואילו ישעיהו מתאר בנבואת ההמשך את הסגידה לאדם: "חֲדָלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאָפּוֹ כִּי בְמָה נִחְשָׁב הוּא" (ישעיהו ב', כ"ב). השימוש של משה וישעיהו במוטיבים משירת למך יוצרים פרשנות פנים מקראית המסייעת להבנת חטאו של למך. אולם קודם שנבאר את משמעותה, נשים לב למוטיב נוסף העולה משירת למך. המוטיב של "שמיעת קול", הנזכר בשירת למך, מופיע בפרשת בראשית שלוש פעמים נוספות. בשניים מתוכם היא מיוחסת לשמיעת קולו של האל, ובפעם השלישית היא מוטחת כביקורת לאדם על העדפת קול אשתו על דברי ה':

"וַיִּשְׁמַעוּ אֶת קוֹל ה' אֱ-לֹהִים מִתְּהִלָּה בְּגֵן לְרוּחַ הַיּוֹם" (בראשית ג', ח')
 "וַיֹּאמֶר אֶת קוֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בְּגֵן וַאֲיָרָא כִּי עֵירָם אֲנֹכִי וְאֶחָבָא" (שם י')
 וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אַרְוֶה הָאָדָמָה בְּעֵבְרִיךָ בְּעֵצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (שם י"ז)

למך הוא אפוא כופר מוחלט באל-ל, הסבור כי כוחותיו עולים על כוחות ה'. את עליונותו הוא מוכיח בדיווח על הכאתם למוות של בניו ("שחת לו לא בניו מומם") על ידי פצע וחבורה. הכאה זו מלמדת על שליטתו בעולם, ועל היותו קובע את גורלם של האנשים על פני האדמה. למך מנסה להסב את חובת השמיעה וההאזנה לקול ה', לשמיעת קולו ואמרותיו שלו. למך מאיים על נשותיו

נראה שקין חוטא בכפירה בעונש האל-הי. ה' מעניש את אבי קין, בקללת האדמה ובמוות:

"וְקוֹץ וְדֹרְדֹר תַּצְמִיחַ לְךָ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹּאכַל לֶחֶם -

עַד שׁוֹבֶךְ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עֹפֶר אֶתָּה וְאֶל עֹפֶר תִּשׁוּב" (בראשית ג', י"ח-י"ט)

הצלחתו של קין להצמיח פירות מהאדמה, מובילה למחשבה כי יש בכוחו של האדם לגבור על הגזרה הא-להית. הצעת המנחה של קין, נתפסת כהתרסה כלפי ה', כדברי המדרש:

אבל קין לא נתירא מהקדוש ברוך הוא, והיה קשה עורף ואמר אני אהיה עובד אדמה" (מדרש אגדה בראשית ד', ב')

אזהרת ה' מתייחסת לכפירה של קין ומזהירה אותו כי היא תוביל אותו אל עברי פי שחת, אולם קין, באופוריית הצלחתו בשדה, מתקדם לבדיקת כוחו בהדיפת גזרת המוות על ידי פגיעה בגופו של הבל. ההלם ממראה המוות של הבל נובע ממוחשבתו שהגזרה הא-להית ניתנת לשליטה על ידי האדם.

בהמשך לכך, מערבולת הכפירה בה מצוי קין מובילה אותו להמשיך ולהתעלם מכח השליטה וההשגחה הא-להית על העולם, ולברוח מאחריות על מות הבל בדברי השקר "לא ידעתי השומר אחי אנוכי".

בהתאם לכך, עונשו של קין הכופר הוא יצירת תלות מוחלטת שלו באל-ל, והעדר שליטה באלמנטים מהם שאב את כוחו:

- א. על הכפירה בקללת האדמה, נענש קין בתוספת קללת האדמה שתחול רק עליו ("כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תִסַּף תֵּת כֹּחָהּ לְךָ", ד' י"ב).
- ב. על הכפירה בגזרת "עד שובך אל האדמה" נענש קין באיום מוות שירחף עליו למשך שארית חייו ("וְהָיָה כָּל מִצְאֵי יַהֲרֹגְנִי", שם י"ד).
- ג. על הכפירה בשליטת האל על מעשי הנבראים, נענש קין בתלות בהשגחתו התמידית של האל-ל ("וַיִּשֶׁם ה' לְקִינָן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אֹתוֹ כָּל מִצְאֹו" - שם ט"ו).

אדם, אבי קין, פגם בטוהרה של עבודת ה', ובהחדרת איום הענש כמדרבן לציות לצו האלוהי, ואילו קין מבקש לערער על עצם החובה לציות לדבר האל-ל על ידי הסרת החשש מאיום העונש.

3. חטא למך

ההידדרות המוסרית של מעשה למך מבוטאת בשני מישורים: גם בגודל המעשה (הריגת שני אנשים לעומת הריגת איש אחד), אך בעיקר בהתייחסות אליו. בעוד קין מנסה להסתיר את המעשה, להתחמק מאחריות ולבסוף אפילו להתוודות על חומרתו³, למך מתפאר בו בפני נשותיו.

האם ניתן ליחס ללמך גם כפירה ב-ה'?

יש מן הפרשנים המייחסים ללמך כפירה דתית, כדוגמת הרלב"ג, והם נתלים במילים "כי שבעתיים יוקם קין": "מה שאמר למך לנשיו, להורות על מיעוט פחדו מעונש ה' ושהוא לא היה משתדל לשוב אל ה' בכל כוחו" (פירוש הרלב"ג)

³ כך לפחות על פי כמה מהפרשנים המפרשים את מילותיו "גדול עווני מנשוא" (ד', י"ב) כוידוי. כגון דברי הרמב"ן: "...והנכון בפשט שהוא וידוי. אמר, אמת כי עוני גדול מלסלוח, וצדיק אתה ה' וישר משפטיך, אף על פי שעשנת אותי הרבה מאד".

בתיאור יכולת הנקמה שלו העולה, כביכול, על פני כח הנקמה הא-להי. לפי למך, ה' נפרע מרוצחו של מי ש"קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה" – "שבעתיים", ואילו מי שלא ישמע לקול למך ינקם "שבעים ושבעה".
חטאו של למך נמצא בתווך שבין מחשבת קין שיש בכוחו לנטרל את השפעת הקללה על הטבע, לבין החטא שייחסו חז"ל לדור הפלגה - הרצון להלחם בכוחו של הא-ל "ודברים אחדים – על יחידו של עולם". למך אינו מבקש לנטרל את כח הא-ל ואף לא להלחם בו, ושאיפתו מנוסחת היטב בדברי הנביא ישעיהו:
"אֲעֲלֶה עַל בְּמַתִּי עֵב אֲדַמָּה לְעֵלְיוֹן" (ישעיהו י"ד, י"ד)

*

חטאי האנושות בדורות הראשונים בביטויים הגלויים הינם חטאי מוסר ההולכים ונעשים חמורים יותר ויותר במהלך הדורות. את הבושה והחרטה שנלוו לפשע המוסרי הראשון, מחליפה שירה המפארת את מעשי העוול, שמאחר יותר הופכים לנורמת התנהגות של החזקים כלפי מי שאינו יכול להגן על עצמו מפניהם.
אולם, הגורם למעשי העוול ואופן תיאורם בפי פושעי המוסר מלמדים על פן סמוי של המעשים. הפגיעה של האדם בזולתו, היוותה מדד ליכולת האדם לשנות את גזרת ה', הוכיחה את שליטתו בסביבתו, והציבה אותו כמי שאינו נופל בכוחו מכח הא-ל.
חורבן הבריאיה על הישגיה הטכנולוגיים של האנושות, הציבה מחדש את מקומו של הא-ל כשליט עליון של הטבע, הבורר מתוך הבריאיה את מי שמאמצים לקרבם את חוקי המוסר ומכירים במרותו של מי שקבע אותם.
ניצני ההכרה הא-להית בדמותו של ש"ת "וְלִשְׁתָּ גַם יֶלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲנֹשׁ אֲזַ הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה'" (בראשית ד', כ"ו), נובטים וצומחים כעבור כמעט עשרים דורות בדמותו של אברם. אברם זכה לבחירה נצחית הודות להיותו אבי המאמינים, ומהווה מודל של המוסר, "לעשות צדקה ומשפט" (שם י"ח, י"ט).

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציזון ולד"ר ברכי אליצור תשע"ד *
* עורך: אורי יעקב בין *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
* *
